

KÖRMENDI TAMÁS
Szalók nembeli Péter alnádor pecsétje¹

The Seal of Peter of the Szalók Kindred, Vice-Palatine

The seal of Peter of the Szalók kindred, vice-palatine, dating from 1298 is a valuable source not only from a sigillographic perspective but also for reconstructing aspects of its owner's career that remain obscure in the written record. In light of the sealing practices of office-holders in this period, the shield bearing an eagle depicted on the impression can hardly be identified as a kindred or personal coat of arms; it is far more likely that it reproduces the heraldic emblem of the magnate to whom the vice-palatine was bound as a familiaris. On this basis, it appears plausible to conclude that at some point between 1288 and 1298 Peter may have served as a familiaris and vice-palatine of Amadeus of the Aba kindred, palatine, and that by 1298 at the latest he may have entered the familia of Roland of the Rátót kindred.

1298. november 24-én Péter alnádor Pesten üléselő ítélszéke előtt megjelentek a kálozdi András fiai, Péter és István, valamint velük szemben András ispán fia Ivánka képviselőben bizonyos Domonkos és Szerém (Zerem) fia Miklós, hogy az alnádor korábbi felszólításának megfelelően bemutassák bizonyítékaikat a Bars megyei² Szencse (Zenche) földdel kapcsolatban folyó perükben. A felek – pontosabban az események menetéből kikövetkeztethetően valószínűleg Péter és István – be is nyújtottak a bíróságnak egy privilegialis oklevelet, ám Szencse föld határjárását korábban még nem végezték el (*ipsam terram non reimpediverant*), így a bíróság nem tudta egyértelműen meghatározni a per tárgyát. Az alnádor tehát az ügyet vízkereszt nyolcadára halasztotta, egyben elrendelte, hogy a közbeeső időben Péter és István járja meg Szencse föld határaiból mindazt, amit saját jogcímen (*nomine sui iuris*) magukénak kívánnak.³

Az erről beszámoló irat a *damus pro memoria*-típusú oklevelek közé tartozik, vagyis intulatio nélkül állították ki, ám a promulgációtól kezdődően egymástól jól elkülöníthetően és az idehaza a 13. század elejétől megszokott sorrendben következik benne a narratio, a dispositio és a datatio.⁴ Kibocsátó-

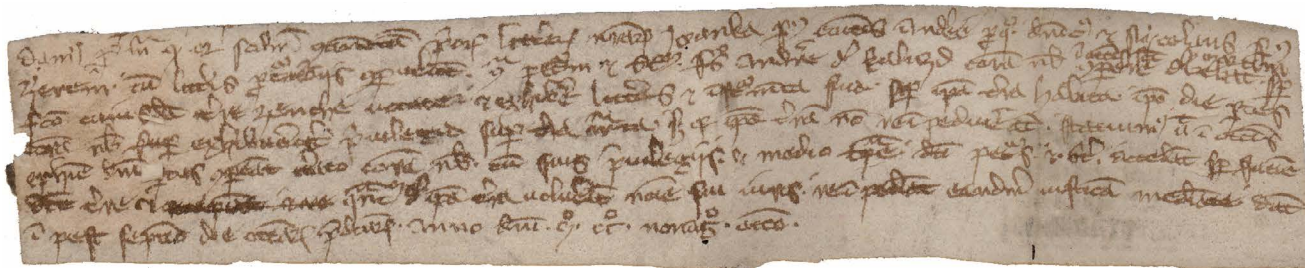
1 Köszönöm szépen Bertényi Iván emeritus professzornak (ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék) a dolgozatom kéziratához fűzött megjegyzéseit és tanácsait.

2 Azonosítására ld. Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp. 1963–1998. I. 477.

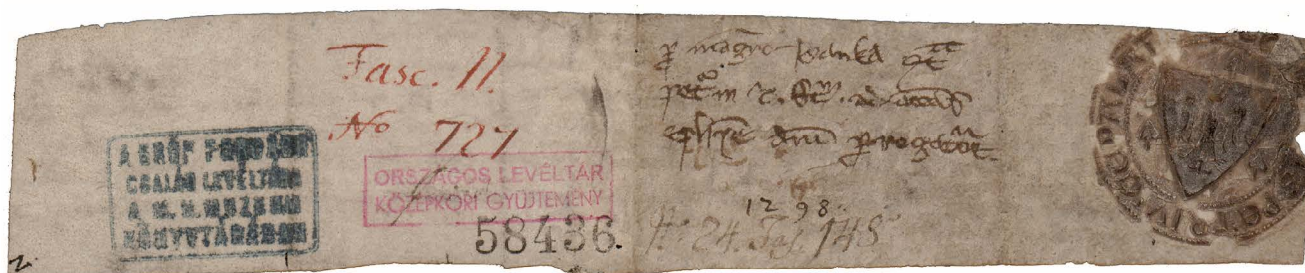
3 HU-MNL-OL-DL 58436. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár; Hazai okmánytár. I–VIII. Kiad. Nagy Imre et alii. Győr–Bp. 1865–1891. (a továbbiakban: HOkm) VIII. 383–384.; Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. eg Tibor. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.) Bp. 2012. (a továbbiakban: Reg. Pal.) 289. sz.; Damus pro memoria-oklevelek. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 54.) Szerk. Szócs Tibor. Bp. 2017. (a továbbiakban: DpM) 204. sz. – Az ügy utóbb alighanem kedvezőtlen fordulatokat vehetett (vagy talán eleve hosszabb ellengeskedés része lehetett). III. András király ugyanis 1299. máj. 7-én kelt parancslevelében az esztergomi stefaniták hiteleshelyi ember kiküldésére utasította bizonyos András ispán fia Jovánka (Ioanca) panaszával kapcsolatban, amely szerint a kúrti Péter és társai a panaszos köbölküti (Kubulkuth) birtokáról harminc ökröt elhajtottak (HOkm VIII. 391; Az Árpád-

házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/4. Szerk. Szentpétery Imre – Borsa Iván. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 9., 13.] Bp. 1923–1987. [a továbbiakban: Reg. Arp.] 4236. sz. [pontatlan, vö. HU-MNL-OL-DL 58435.]), a stefaniták pedig már május 12-én jelentették, hogy a bejelentést a királyi ember a helyszíni tanúvallomások alapján megalapozottnak találta (HU-MNL-OL-DL 58435.; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Ed. Georgii Fejér. Buda, 1829–1844. [a továbbiakban: Fejér CD] VI/2. 236.). Jovánkát nem nehéz az alnádor oklevelében említett Ivánkával azonosítanunk, a kúrti Péterben pedig már csak azért is könnyen felismerhetjük a kálozdi András fiát, mert kevéssel később III. András király *damus pro memoria* típusú feljegyzése egyértelműen összeköti a két ügyet. Ez utóbbi irat 1299. júl. 8-i dátum alatt arról számol be, hogy András fiai: Péter, István és András, valamint András ispán fia Jovánka mester megállapodtak: egyfelől Szencse birtok ügyében fogott bírók döntésére kívánnak hagyatkozni a feljegyzésben részletezett feltételek mellett, másfelől pedig Péter esküt fog tenni tizenhét eskütársával, hogy Jovánka köbölküti birtokát nem pusztította, ottani szolgáltaiban (servientibus) nem tett kárt, és nem is hajtotta fogságba őket (HU-MNL-OL-DL 58437.; Fejér CD VI/2. 234.; Reg. Arp. 4850. sz.; DpM 219. sz.).

4 A *damus pro memoria* típusú oklevelek fogalmára ld. Borsa Iván: Irattípusok a középkori Magyarországon. Levéltári Közlemények 64. (1993) 28–29.; Szócs Tibor: A „*Damus pro memoria*” oklevéladás (előtanulmány). In: DpM 11–27. 11. – Amint arra Borsa Iván is rámutat, ezeket a jellemzően a 13. század középső és utolsó harmadából, ill. a 14. század első évtizedeiből ránk maradt iratokat a keletkezésük korában memorialisoknak nevezték. Magam azért tartom szerencsésebbnek a Szócs Tibor által bevezetett terminus technicust, mert nem csak a későbbi középkorban, de már a 13. század második felében is ugyancsak memorialis volt az elnevezése az egyes jogügyletek részleteiről (vagyis általában a jogügyletet végleges hatállyal nem lezáró köztes aktusokról) az érintett felek részére készített azon emlékeztetőknél is, amelyek viszont a kibocsátó megjelölésével (intitulatióval) készültek (vö. Szócs T.: A „*Damus pro memoria*” i. m. 26–27.).

1. kép – Az alnádori oklevél előlapja

2. kép – Az alnádori oklevél hátlapja

ját a zárópecsétje körirata alapján lehet meghatározni, hiszen ez egyértelműen megnevezi Péter ispán alnádort.⁵ A kivételesen jó megtartású lenyomat azonban nem csak oklevéltani szempontból becses forrásunk: heraldikai motívumai miatt joggal tarthat számot érdeklődésre a címertani kutatás részéről is. Tanulmányomban ezért előbb a vicepalatinus pályafutását mutatom be, majd a pecsétjének értelmezésére igyekszem kísérletet tenni.

Péter alnádor Szalók nembéli Miklós fia volt,⁶ akit egy kései adat szerint a kortársak „Disznós” (Gyznous) ragadvány-

néven ismertek.⁷ Forrásaink első ízben egy 1287-i eset kapcsán szólnak róla, amikor is 120 márkáért három évre zálogba vette a Gutkeled nembeli Apaj fia Apajtól és ennek fiától: Ecsktől a Bereg megyébe helyezhető⁸ Galgó (Golgoua) és Adony (Odon) falvakat. Minderről az az oklevél számol be, amelyet a felek 1290-ben az említett zálogidő leteltének közeledtével a váradelőhegyi konventtel állítottak ki, és amely egyszermind azt is rögzíti, hogy mivel Apaj és Ecsk nem tudta kiváltani az elzálogosított javakat, azok végleg a későbbi alnádor birtokába kerültek.⁹

Kevéssel később Péter részt vett azon a váradí gyűlésen, amelyet III. András király 1291 első napjaiban tartott Bihar, Kraszna, Szabolcs, Szatmár és Szolnok megye nemesei részére. Hogy a felsorolt *comitatusok* közül melyikben lehetett

5 Majláth Béla: Péter alnádor pecsétje 1298-ból. Turul 1. (1883) 13.

6 Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp. 1995. 962.; Varjú Elemér: A Szalók nemzetség. Turul 19. (1901) 162.; Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) Bp. 2001. 346. – A kézikönyvek szerzői a műfajhoz illő tömörséggel tárgyalják Péter származásának kérdését: a releváns forrásokra csak az egyes oklevelek levéltári jelzetével vagy kiadásuk oldal-számával utalva helyezik őt el a Szalók nemzetség tagjai között. Ha pedig egyenként is szemügyre vesszük az általuk is hivatkozott forrásokat, gondolatmenetük rekonstruálható, végkövetkeztetésük pedig igazolható. Először is, a budai káptalan év nélkül kibocsátott, ám 1299-re keltezhető (Zsoldos A.: Archontológia i. m. 25: 118. jz.) oklevele az őket felkereső alnádort bizonyos Miklós fiának, a vele együtt megjelenő Aladár fia László mestert pedig az alnádor rokonának (*cognatus eiusdem*) mondja (HU-MNL-OL-DL 82843.; A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII. Szerk. Nagy Iván et alii. Bp. 1871–1931. [a toovábbiakban: Zichy] I. 98.): innen ismerjük Péter ispán apjának a nevét. Másodsor, még 1291. január 5-én egy ezúttal Angyalos atyjafiaként (*fratrem Angeli*), ám atyja nevének megadása nélkül csupán Péter ispánként említett személy szintén Aladár fia László társaságában bukkan fel a III. András király által őt vármegye részére tartott váradí gyűlésen (HU-MNL-OL-DL 82740.; Zichy I. 99–100.; Reg. Arp. 3697. sz.): a nevek teljes azonossága alapján okkal sejtethető, hogy ez esetben is a későbbi alnádorról van szó, akiről tehát most már azt is tudjuk, hogy volt egy Angyalos nevű rokona is. Végül harmadszor, az egri káptalan 1294-i oklevele szerint Szalók (Zolouk) nb. Miklós fia Angyalos (Angalus) özvegye az ismét Angyalos atyjafiaként (*frater*) említett Péter ispánt nyugtatja a férje elhunytja miatt neki járó hitbér és hozomány dolgában (HU-MNL-OL-DF 262334. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levé-

tára, Diplomataikai Fényképgyűjtemény]; HOKm VIII. 344–345.): ez tehát azt is jelenti, hogy Péter ispán maga is valóban Szalók nemzetség tagja kellett, hogy legyen.

7 1344: HU-MNL-OL-DL 76728.; Zichy II. 98.; Anjou-kori oklevéltár. I–XL., XLII–XLIV., XLVI–LIII. Főszerk. Kristó Gyula – Almási Tibor. 1990–2025. (a továbbiakban: AOkl) XXVIII. 51. sz. (Piti Ferenc) – Az viszont nem igazolható, hogy már Péter apját is Disznósnak neveztek volna (vö. Varjú E.: Szalók nemzetség i. m. 162.).

8 Azonosításukra ld. Györffy Gy.: Az Árpád-kori i. m. I. 528., 539.

9 Druget Vilmos nádor 1342-i tartalmi átírása az egri káptalan ugyan-csak 1342-i átírásában: Zichy II. 32.; AOkl XXVI. 221. sz. (Piti Ferenc) – A napi dátum nélkül ránk maradt 1290-i oklevél keltét véleményem szerint szinte bizonyosan az esztendő utolsó napjaira helyezhetjük. Nem tudunk róla, hogy akár Péternek magának, akár a Szalók nemzetségnek lettek volna Bihar megyei birtokai, amelyek indokolták volna a jelenlétét az ország ezen részében. 1291 januárjának elején viszont Péter tudhatól ott volt a király által tartott váradí gyűlésen (Reg. Arp. 3697. sz.), ésszerűnek tűnik tehát a következtetés, hogy alighanem közvetlenül ezt megelőzően kereshette fel Apaj és Ecsk társaságában a Sebes-Körös túlsópartján álló váradelőhegyi hiteleshelyet, és állíttathatta ki ott magának még az előző esztendő utolsó napjában az 1290-es évszám alatt kelt oklevelet. A kétszeresen ártított szöveg Péter ispánt egyébként nem Szalók nembelinek, hanem „szalókinak” (de Zolok) nevezi: ez utóbbi talán a nemzetségnevű megadásának („de genere Zolok”) a másolások során torzult formája.

a későbbi alnádornak jószága, azt sajnos nem tudjuk, mindenestre jelentős birtokokról lehetett szó. A gyűlés során ugyanis – Gutkeled nembeli várdai¹⁰ Aladár fia Miklós társaságában – arról tett panaszt az uralkodó előtt, hogy Balogsemjén nembeli kállai Ubul fia Mihály fia István kettejük falvaiban összesen 600 márka kárt okozott,¹¹ ilyen értékű pusztítást pedig csak tucatnyi falu tönkretételével lehetett elérni.¹² Magának a kártételekről szóló bejelentésnek a hitele azonban annak ellenére sem áll minden gyanú felett, hogy az esetről beszámoló oklevél szerint Péter és László szavai nyomán az egybegyűltek közfelkiáltással nyilvános gonosztevőnek jelentették ki az egyébként nyomban elmenekülő Balogsemjén nembeli Istvánt, a király pedig annak rendje és módja szerint ki is mondta rá a halálos ítéletet.¹³ Kételyeink elsősorban azért lehetnek a panasz valóságtartalmával kapcsolatban, mert egyfelől 1294-től megsokasodnak az olyan adatok, amelyek István ártatlanságára mutatnak.¹⁴ Másfelől pedig az is bizonyos, hogy Péter és László fellépése – valamint az utána bekövetkező események – pontosan megfeleltek az ország északkeleti megyeiben korábban példátlanul számító hatalmat szerző Aba nembeli Amadé, illetve a bihari részeken szintén tartományt építő Borsák érdekeinek, legalább három okból.¹⁵ Először is: valószínűleg mindkét oligarcha súlyos személyes sérelmeket hordozhatott Balogsemjén nembeli Istvással szemben még azokól az időkből, amikor IV. László király éppen ez utóbbi előkelőnek gyakorlatilag szabad kezét adva próbálta megfékezni az Alföld északkeleti területén terjeszkedni kívánó kiskirályokat és a tevékenységük nyomán támadó zűrzavart.¹⁶ Másodszor: akármennyire is hűséges volt István az uralkodóhoz, fellépése mégiscsak egy tartomány kiépítésének ismérveit hordozta magán. Családjá elsősorban Szabolcs és Szatmár megyékben fekvő törzsbirtokaira támaszkodva éppen az északról Amadé megyéi, délkeletről pedig a Borsák tartománya által határolt területen kezdett hatalomkoncentráci-

óba. Ezt pedig a szomszédos (és ennek megfelelően Istvással súlyos konfliktusokba kerülő) tartományurak aligha nézheték jó szemmel.¹⁷ Harmadszor: rendkívül elgondolkodtató az a körülmény is, hogy István elítélése után nem sokkal az egykori birtokai éppen Amadé vagy a Borsák kezén tűnnek fel,¹⁸ akik ekképpen háromszorosan is haszonélvezői voltak a Balogsemjén nembeli előkelő bukásának. Mindennek – és ezen felül a királyi udvarhoz az 1290-es évek második felében István ártatlanságáról érkező híreknek¹⁹ – a fényében valóban nem zárható ki, hogy Miklós fia Péter és Aladár fia Miklós fellépése a váradi gyűlésen csakugyan egy tudatos összeesküvés része volt, ahol a szálakat Amadé és a Borsák mozgatták.

Péter ispán személyes ügyeiről a továbbiakban még három adattal rendelkezünk. 1294-ben az egri káptalan oklevelével említi őt, miután teljesítette a fivére: Angyalos elhunytával rá háruló kötelezettségeit özvegy sógornője, az olaszi (de Olozy) Egyed név szerint meg nem nevezett leánya felé annak hitbérével és hozományával kapcsolatban.²⁰ 1299-ben ismét felkereste az egri káptalant, hogy éppen az előbb részletezett oklevélről kérjen egy újabb példányt (*par*) a régebbi elvesztése miatt.²¹ Végül valószínűleg szintén ugyanerre az esztendőre, 1299. május 24-re keltezhető²² a budai káptalanak az az év megadása nélkül, pusztán napi dátum alatt kiállított memorialis oklevelével, amely szerint színük előtt személyesen megjelent az egyik részről Péter alnádor és rokona (*cognatus eiusdem*), Aladár fia László – akivel már a váradi gyűlésen is együtt szerepeltek –, a másik részről pedig bizonyos Tamás, János és Miklós,²³ és írásba foglaltatták használt megállapodásukat a Bereg megyei²⁴ Márok (Mark) birtok ügyében közöttük folyó perben.²⁵ Pétert mindezen adatok már az 1280-as évek második felében is vagyonos embernek mutatják,²⁶ akinek anyagi helyzete a későbbiekben sem ingott meg. Kapcsolatrendszerére nézve pedig értékes adalékot jelent, hogy nem csupán többször is együtt szerepel a már sokat emlegetett Lászlóval, de az 1299-i adat szerint rokonságban (nyilván sógorságban vagy ennél távolabbi nőági nexusban) is állottak egymással. László a Gutkeled nemzetség várdai ágából származott,²⁷ amelynek tagjai a 13. század végén még a tehetősebb vármegyei nemesek közé tartoztak, és éppen László apja: Aladár, majd ennek fiai kezdték megalapozni azt a birtokállományt,²⁸ amelyre támaszkodva utódaik Zsigmond korára az ország befolyásos bárói közé emelkedtek. Péter ispán talán az ország északkeleti részén tarthatta lakóhelyét: erre utalhat az a körülmény,

10 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 25: 118. jz.; Zsoldos Attila: III. András. In: Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila: Szent István és III. András. (Párhuzamos életrajzok a magyar történelem századaiból) Bp. 2003. 164.; vö. Engel Pál: Középkori magyar genealógia. [CD-ROM] Bp. 2001. Gutkeled nem 10.: Sárvármonostori 5.: Várdai – Aladár fia László egyrészt a budai káptalan már sokat emlegetett, 1299-re keltezhető memoriaლისa (HU-MNL-OL-DL 82843.; Zichy I. 98–99.), másrészt az egri káptalan két ugyancsak 1299-i oklevelével (Zichy I. 90–91.; 91–94.) alapján azonosítható a Gutkeled nembeli Várdaiak családfáján szereplő, hasonló nevű személlyel. A budai káptalan feljegyzése ugyanis említi Péter ispán és Aladár fia László perét bizonyos Tamás, János és Miklós ellen Márok faluval kapcsolatban, az egri káptalan okleveleiben pedig a Márokról és Surányról pereskedő felek mint a várdai László fia Aladár, ill. Gáborján ispán fiai: Tamás, János és Miklós szatmári főesperes szerepelnek.

11 HU-MNL-OL-DL 82843.; Zichy I. 98.

12 Csak a váradi gyűlés által érintett megyék korabeli példáinál maradvány: 1290-ben a Bihar megyei Léta birtok vételára 25 márka, 1291-ben a Szabolcs megyei Halász és Balsa falvaké 100 márka volt (Reg. Arp. 3683., 3848. sz.) – és arról se feledkezzünk meg, hogy maga Péter ispán is 120 márkáért vásárolta meg az imént emlegetett Galgót és Adonyt.

13 HU-MNL-OL-DL 82843.; Zichy I. 98.

14 Zsoldos Attila: Adorján három ostroma. Oligarchák a Tiszántúlon a 13–14. század fordulóján. (Tanulmányok Biharország történetéből 6.) Nagyvárad 2019. 88–89.

15 Zsoldos A.: Adorján három ostroma i. m. 87–89.

16 Zsoldos A.: Adorján három ostroma i. m. 75–81.

17 Zsoldos A.: III. András i. m. 166–167.

18 Zsoldos A.: Adorján három ostroma i. m. 89.

19 Zsoldos A.: Adorján három ostroma i. m. 88–89.

20 Az egri káptalan 1299-i átírásában: HU-MNL-OL-DF 262334.; HOKm VIII. 344–345.

21 HU-MNL-OL-DF 262334.; HOKm VIII. 399–400.

22 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 25: 118. jz.

23 Valószínűleg a Káta nemzetség tagjai (Zsoldos A.: Archontológia i. m. 25: 118. jz.; vö. Engel P.: Genealógia i. m. Káta nem 3.: Csarnavodai [surányi]).

24 Azonosítására ld. Györffy Gy.: Az Árpád-kori i. m. I. 544–545.

25 HU-MNL-OL-DL 82843.; Zichy I. 98–99.

26 Varjú E.: Szalók nemzetség i. m. 163.

27 Id. 10. jz.

28 Karácsonyi J.: Magyar nemzetségek i. m. 530–531.

hogy a sógornője leánynegyedével és hozományával kapcsolatos fassióját 1294-ben az egri káptalannál tette, míg a váradelőhegyi és a budai konventet az életrajzából levezethető egyéb okokból is felkereshette.²⁹

Alnádori hivatalviselésének emlékét mindössze három oklevél tartotta fenn, és fentebb más összefüggésben ezek közül kettőt már érintettem is. Az első ilyen forrásunk az a *damus pro memoria*-típusú kiadvány, amelyet maga Péter vicepalatinus bocsátott ki 1298. november 24-én, és amelyről a pecsétjét is ismerjük. Mint arra emlékezhetünk, ez az irat a kálózdi András fiai: Péter és István, valamint András ispán fia Ivánka között Szencse birtokkal kapcsolatban zajló per egyik köztes fázisát rögzíti.³⁰ A második forrás egy tartalmi átírásban megőrződött exhibitoria típusú (vagy bizonyíték bemutatást elrendelő) oklevél, amelynek szövegmaradványai éppen az előbb említett 1298. november 24-i iratban maradtak ránk. Amikor ugyanis Péter alnádor az utóbbi dokumentumban arról tesz említést, hogy a Ivánka és a kálózdi András-fiak perének tárgyalásán Ivánka ügyvédek útján képviseltette magát, akkor arra is kitér, hogy a felek az ő korábbi oklevelének megfelelően (*secundum continentiam priorum litterarum nostrarum*) jelentek meg színe előtt a kitűzött határrapon.³¹ A tartalmi átírásban fennmaradt exhibitoria keltének dátuma nem ismert, ám a korabeli perjogi gyakorlatot figyelembe véve alighanem hetekkel megelőzte annak a november 24-i tárgyalásnak az időpontját, amelyről maga az ugyanazon a napon kelt *damus pro memoria* tudósít, ekképpen kibocsátójának hivatalviselését valószínűsíti legkésőbb már november első felében is. A harmadik forrás pedig Péter ispán alnádori tevékenységéről a budai káptalan már sokat emlegetett oklevele a Márok faluval kapcsolatos perben. Mivel ez az irat a benne foglalt ügylet magánjogi jellegétől függetlenül „Budán székelő alnádorként” (*vicepalatinus Bude residens*) nevezi meg Pétert, nem csupán működésének idejére, de székhelyére vonatkozólag is értékes adatot szolgáltat.³² Alnádori

29 A budai káptalan előtt akkor tett bejelentést, amikor alnádorként éppen Pesten (vagy Budán) működött. Váradelőhegyi felbukkanásával kapcsolatban ld. 9. jz.

30 HU-MNL-OL-DL 58436.; HOkm VIII. 383–384.; Reg. Pal. 289. sz.; DpM 204. sz.

31 HU-MNL-OL-DL 58436.; HOkm VIII. 383.; Reg. Pal. 288. sz. – Péter alnádor 1299. nov. 24-i oklevelének ezen exhibitoriából származtatható részlete: contra Petrum et Stephanum filios Andree de Kaluzd coram nobis in octavis sancti Martini comparere debeat super facto cuiusdam terre Zenche vocate et exhibere litteras et instrumenta sua super ipsa terra habita.

32 HU-MNL-OL-DL 82843.; Zichy I. 98. – Az alnádor és a nádori albíró tisztsége és feladatköre a tatárjárás után egyértelműen elkülöníthető egymástól, és a „vicepalatinus” megnevezés mindig az okleveleiket Budán vagy Pesten keltező helyetteseket jelöli (*Szőcs Tibor: A nádori intézmény korai története 1000–1342. [Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5.]* Bp. 2014. 205.). Esetünkben elgondolkodtat ugyanakkor, hogy míg Pétert a budai káptalan oklevelében mint „vicepalatinus Bude residens” szerepel, az egyetlen eredetiben fennmaradt kiadványa mégis Pesten kelt. Csupán két adatból (mivel további források nem állnak rendelkezésre) természetesen nem lehet megbízható következtetést levonni, magam azonban nem látom kizártnak, az egyik alnádor esetében szokványos (de nem kötelezően feltüntetendő) elemévé válhatott a tisztségnevének a „Bude residens” kifejezés, miközben a „budai” alnádor alkalmasint Pesten is tarthatott ítélőszéket. Hogy ez mennyiben lehetett általános gyakorlat III. András uralkodásának azon időszakaiban, amikor az országnak éppen két nádora

hivatalviselését mindebből kiindulva az 1298. november 24. és 1299. május 24. közötti, kerekén hat hónapnyi időszakban tekinthetjük bizonyosan igazolhatónak,³³ azzal a kiegészítéssel, hogy az exhibitoria tanúsága szerint minden nagy valószínűséggel legkésőbb már 1298 novemberének első felében hivatalban lehetett.

III. András uralkodása során megfigyelhető kormányzattörténeti jelenség, hogy belső válságok idején az uralkodó egyidejűleg két nádort nevezett ki, és ezeket évente váltotta, mégpedig mindig nyáron: így volt ez 1291-ben, majd 1296–1299 között is.³⁴ Péter alnádor hivatalviselése éppen olyan időszakra esett, amikor – bár az országban éppen nem zajlott fegyveres konfliktus – a király megtartotta a kettős nádorság rendszerét, méghozzá gyaníthatóan belpolitikai okokból.³⁵ 1298 nyara és 1299 nyara között Péc nembeli Márk fia Apór és Rátót nembeli Leusták fia Loránd volt a nádor,³⁶ sőt azt is tudhatjuk, hogy az előbbi a „dunáninnyi” (*citradanubialis*, vagyis a korszak szóhasználatának megfelelően a Dunától nyugatra fekvő), az utóbbi pedig a „dunántúli” (*ultradanubialis*, a Dunától keletre húzódó) területeken volt illetékes.³⁷ Péter minden valószínűség szerint Rátót nembeli Loránd alnádora lehetett: bár írásos adat nem maradt fenn ezzel kapcsolatban, heraldikai megfigyelések erre utalnak. A vicepalatinus pecsétjén ugyanis a mező közepébe helyezett háromszögpajzs pajzs felett és mellett összesen három apró hárslevél látható, márpedig ez a 13. században is a Rátót nemzetség címermotívuma volt.³⁸ Mindennek alapján Péter alnádor Rátót nembeli Loránd hivatali szervezetéhez tartozhatott, területi illetékessége feletteséhez hasonlóan a Dunától keletre fekvő területekre terjedhetett ki, és talán hivatal ideje is 1298 nyaráról 1299 nyaráig tarthatott.

Szalók nembeli Péter alnádor pályaképének viszonylag részletes ismertetését azért láttam szükségesnek, mert életrajzában némely ismert adatát a pecsétjének elemzése során is

volt, és mennyiben függhetett össze azzal a körülménnyel, hogy Péter alnádor a budai residentiája ellenére éppenséggel a Dunától keletre és északra fekvő területeken, vagyis éppen a pesti oldalon volt illetékes (l. alább), az további kutatások témája lehetne. A kérdésben az sem segít tisztábban látnunk, hogy az alnádorok pesti residentiája éppen a 13. század utolsó harmadában kezd kialakulni (*Zsoldos Attila: Pest megye az Árpád-korban*. In: Pest megye monográfiája. I/1–2. Főszerk. Kosáry Domokos, szerk. Fancselszky Gábor – Zsoldos Attila. Bp. 2001–2007. I/2. 31–73. 49–50: 176. jz.). Szintén nem tudjuk, hogy Péter ellátott-e Pest megyében vagy legalább annak a Duna bal partján fekvő területein megyéspáni feladatokat, amint azt a kései Árpád-kor vonatkozásában az alnádorok esetében sejteni lehet (*Zsoldos A.: Pest megye i. m. 49.*)

33 *Zsoldos A.: Archontológia i. m. 25.*

34 *Zsoldos Attila: III. András nádorai. Történelmi Szemle 52. (2010) 303–327. 325–326.; Szőcs T.: A nádori intézmény i. m. 94–95.*

35 *Zsoldos A.: III. András nádorai i. m. 326.*

36 *Zsoldos A.: Archontológia i. m. 25.*

37 1298. júl. 28. (29.?): Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen I–VII. Bearb. Franz Zimmermann et al. Hermannstadt–Köln–Wien–Bucureşti 1892–1991. I. 192.; Erdélyi okmánytár. I–V. Szerk. Jakó Zsigmond – Hegyi Géza – W. Kovács András. Bp. 1997–2021. I. 570. sz.; Reg. Pal. 281. sz. – Keltére ld. *Gerics József: A korai rendiség Európában és Magyarországon*. Bp. 1987. 260–261: 90–91. jz.; Reg. Pal. 281. sz.

38 *Zsoldos A.: Archontológia i. m. 25: 118. jz. – A Rátót nemzetség korabeli címerhasználatára ld. Körmenyi Tamás: A magyarországi nemzetségi címerek kialakulásának kérdéséhez. Századok 143. (2009) 409–410.*

fel szeretném majd használni. Fentebb láhattuk: a vicepalatinus typariumának egyetlen lenyomata maradt ránk, a dolgozatomban bevezetőjében idézett 1298. november 24-i irat zárópecsétjeként. Ennek mezejében központi motívumként egy ívelt oldalú háromszögpajzs szerepel, amely gyakorlatilag kitölti a mezőben rendelkezésre álló teret. A pajzsban kiterjesztett szárnyú sas látható. A pajzs felett és mellette kétoldalt pedig a már emlegetett hársleveleket ábrázolták. A körirat kifejezetten utal Péter hivatali tisztségére is: [SIGILLUM] C[O]M[IT]IS : PeTRI VICePALAT[INI].³⁹

3. kép – Az alnádor pecsétje

Amint azt fentebb már szintén láhattuk, az alnádor hivatali felettesét éppen a pecsétmező növényi motívumai alapján sikerült azonosítani. A lenyomatnak azonban nem ezek az apró hárslevelek adják a domináns ábráját, hanem a sasos címerpajzs, amelynek az értelmezése nem könnyű feladat. A sas mint címermotívum ugyanis minden ésszerűséget meghazudtolóan felülreprezentált⁴⁰ a korszak magyarországi heraldikájában. Azon összesen tizenhat hazai nemzeti és családi címer közül, amelyeket 13. századi forrásokból ismerünk (tehát nem későbbi adatok alapján vetíti őket vissza a szakirodalom az Árpád-korba), ötnek is sas vagy sólyom a fő motívuma: ez a helyzet az Aba, az Ákos, a Miskolc és az Osl nemzetség, valamint a Nagymartoni család esetében is.⁴¹

Elvileg elképzelhető lenne, hogy Péter alnádor is a saját nemzeti vagy családi címerével vésetett magának pecsétet.

39 Id. Függelék.

40 A jelenség hipotetikus magyarázatára ld. *Körmendi T.*: Nemzeti címerek i. m. 423.

41 *Körmendi T.*: Nemzeti címerek i. m. 415., ill. az Ákos nemzetség esetében: *Rácz György*: Az Ákos nemzetség címere. *Turul* 68. (1995) 11–26. – Itt idézett korábbi munkámban csak 15 ilyen címerről szoltam, de amennyiben ezeken kívül a Geregye nb. Miklós országbíró 1275-i pecsétjén látható lebegő pólyát is valóban a Geregye nemzetség címereként azonosíthatjuk (vö. *Körmendi Tamás*: Geregye nembeli Miklós országbíró pecsétje és a Geregye nemzetség címere. [Kézirat]), úgy ez a szám értelemszerűen növekszik.

A sas ekképpen talán a Szalók nemzetség heraldikai jelképeként azonosíthatnánk, ami már csak azért is csábító lehetőséget jelentene, mert ennek a genusnak a címerét más forrásból egyáltalán nem ismerjük.⁴² Ebben az esetben Péter ispán pecsétjén a nemzeti címere szerepelne a pecsétmező domináló központi ábraként, amely körül az alnádor hivatali felettesére, Rátót nembeli Lorándra utaló hárslevelek másodlagos motívumként jelennének meg. Amennyiben csakugyan így lenne, úgy ezt tekinthetnénk az első olyan alkalomnak, amikor a középkori Magyarországon egy nagybíró helyettese magáncímert helyez központi motívumként a hivatali pecsétjére. Mindez valóban nem lehetetlen, ám véleményem szerint a pecsétképnek elképzelhető egy másik – és talán valószínűbb – magyarázata is.

A szakirodalom alighanem okkal feltételezi, hogy a késő Árpád-korban az egyes országos vagy udvari méltóságviselők helyettesei rendre az adott méltóságot betöltő előkelő familiárisai közül kerülhettek ki,⁴³ akik a hivatali pecsétjükön uruk címeréből vett heraldikai motívumokat használtak.⁴⁴ A mindenkor alnádorról például ennek alapján azt szoktuk gyanítani, hogy az aktuális nádor familiárisa lehetett, az országbírók esetében pedig ránk maradt pecsétjeik vizsgálata azt mutatja, hogy azokon elsősorban nem a saját címerüket, hanem országbírói méltóságot betöltő felettesük (uruk) jelvényét ábrázolták. A második esetben nem véletlenül nem a vicepalatinusokkal példálóztam. Az Árpád-kori alnádorok esetében ugyanis a címerhasználatukra vonatkozó tétel források híján érdemben aligha vizsgálható, hiszen csak igen kevés nádori helyettes pecsétje maradt ránk. Péter ispánt leszámítva mindössze András (Endri) vicepalatinustól rendelkezünk példánnyal még 1235-ből, ám ennek a lenyomatnak az értelmezése önmagában véve sem problémamentes.⁴⁵ András

42 *Csoma József*: Magyar nemzeti címerek. In: *Karácsonyi J.*: Magyar nemzetségek i. m. 1297–1298.

43 *Gerics József*: A királyi bírói jelenlét a XIII–XIV. század fordulóján. *Jogtudományi Közöny.* Új folyam 17. (1962) 653.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 25: 116. jz.

44 *József Gerics*: Das Gericht praesentia regia am Ende des 13. Jahrhunderts. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historica* 19. (1978) 35.; *Körmendi Tamás*: Ki volt az országbíró 1293 tavaszán? Megjegyzések Marcell országbíró pecsétje kapcsán. In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére.* Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. I–II. Bp.–Debrecen 2014. I. 121–122.

45 Egyfelől az oklevelet kiállító Endri ispán az intituációban valójában eleve nem alnádorként nevezi meg magát, hanem a nádor helyett eljáró személyként (Endri comes vice palatini – Reg. Pal. 41. sz.; vö. *Szovák Kornél*: Rátót nembeli Rolánd nádor kúriája. In: *A Dunántúl településtörténete.* VII. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon (XI–XIX. század). A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi és Pécsi Bizottságának VII. konferenciája, Veszprém, 1987. október 19–21. Szerk. Somfai Balázs. Veszprém 1989. 300.), ám a nádori helyettesek megnevezése a 13. század első felében még következtelen (*Szocs T.*: A nádori intézmény i. m. 204–205.). Másfelől vitatott és vitatható az iratra függesztett viaszcipő két oldalára nyomott pecséték értelmezése is. Az egyik lenyomat egyenes oldalú háromszögpajzs alakú (mérete kb. 28 × 36 mm), mezejében ötágú csillagot látunk, körirata pedig: + SIGILLVM AIDRee [!] COM[IT]IS. A másik lenyomat álló ovális formáz (kb. 20 × 22 mm), ábrája hosszúnyakú, szárnyas, négylábú lény, körirata: + ZIGIL(L)V(M) eIDRI [!] CO(MIT)IS (HU-MNL-OL-DL 70387; HU-MNL-OL 610. [Középkori pecsétokról készült műanyagmásolatok gyűjteménye], BTM 65.1512–1513. [Budapesti Történeti Múzeum

pecsétmásolati gyűjteménye); fényképeik: *Bodor Imre*: Árpád-kori pecsétjeink II. Egyházi és világi pecsétek. Turul 75. (2002) 22: 33. ábra [az előbbi pecsét], *Gesztelyi Tamás – Rác György*: Antik gemmapecsétek a középkori Magyarországon. Debrecen 2006. [ΑΓΑΘΑ XIX.] 160: 5. ábra [az utóbbié]). Mivel a két lenyomat jelentősen eltérő méretű és alakú, az nyilvánvalóan szóba sem jöhet, hogy egyazon kettős pecsét két összetartozó oldalaként azonosítsuk őket. Sulica Szilárd a nagyobb lenyomat alapján András (Endre) alnádort a Hontpázmány nemzetség tagjai közé sorolta, ők ugyanis már a 13. században is használtak csillagos címet (vö. *Csoma J.*: Nemzetségi címerek i. m. 1241–1243.; *Körmendi Tamás*: A Hontpázmány nemzetség címerváltozatai a középkorban. Levéltári Közlemények 82. [2011] 5–10.). A viaszcipő hátulján látható másik pecsétet pedig – Jakubovich Emil véleményére hivatkozva – Tomaj nembeli Dénes nádor „griffmadarat ábrázoló kámeás” gyűrűjének itt ellenpecsétként használt lenyomataként azonosította, sőt egyenesen arra következtetett, hogy a Tomaj nemzetség legkorábban amúgy csupán 14. és 15. századi példákkal dokumentált címerének fő motívuma, a heraldikai griff is erről a kámeáról származtatható (*Sulica Szilárd*: A Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya. Hivatalos értesítő. Turul 48. [1934] 86.; vö. *Csoma J.*: Nemzetségi címerek i. m. 1307–1311.). Szlovák Kornél szintén úgy vélekedett, hogy a két pecsét két különböző személyhez tartozott, ám az ő álláspontja szerint Endri alnádor saját pecsétje alatt kelt oklevélét bizonyos András ispán erősítette meg, aki ezek szerint rövid ideig talán nádor lehetett, csak éppen egyéb forrás nem tartotta fenn az emlékezetét (*Szovák K.*: Rátót nembeli Roland i. m. 300., 308–309: 15. jz.). A kérdéshez legújabbán Szócs Tibor szól hozzá. Egyrészt elvetette, hogy a nagyobb (csillagos) pecsét alapján András ispánt a Hontpázmány nemzetség tagjának tekinthetnénk, mivel András pecsétjén a csillag csupán ötágú, a Hontpázmányok fennmaradt címeres emlékein pedig mindig hat ága van. Másrészt maga is akképpen vélekedett, hogy az 1235-i irat viaszcipóján a két lenyomathoz két különböző személytől kellett származnia „részint a címerképek különbözősége miatt, részint mert jogilag is furcsa lenne, ha ugyanazon személy két különböző méretű pecsétjét nyomná bele két oldalra.” Harmadrészt felvetette annak lehetőségét, hogy a csillagos pecsétet használó András esetleg egy más forrásból nem ismert veszprémi ispán lehetett, hiszen magában az iratban egy Veszprém megyei úgyról esik szó (Reg. Pal.41. sz.). Magam teljesen másképpen értelmeztem az Endri ispán oklevelének pecsétjeit. Először is: jóllehet én sem gondolnám András ispánt pusztán a pecsétje alapján a Hontpázmány nemzetség tagjának, de ezt pusztán heraldikai alapon teljesen kizárni a fentebb ismertetettek ellenére sem lehet. Az egyes címerábrák pontos ábrázolásmódja még a korabeli heraldikai innovációk bölcsőjének számító francia és angol területeken is csupán a 13/14. század fordulójára szilárdult meg (*Michel Pastoureau*: Traité d’héraldique. Paris 1997.³ 58.). Az tehát, hogy ennél jóval korábban, a 13. század első felében hány ága van a csillagnak András pecsétjén, eleve semmilyen információt nem hordoz. A Hontpázmányok esetében ráadásul konkrét okunk is van óvatosan bánni az efféle következtetésekkel: a kétségtelen forrásadatok alapján ehhez a nemzetséghez sorolható Tamás fia Sebestől ugyanis történetesen 1231-ből (tehát gyakorlatilag Endri ispán 1235-i oklevelének kibocsátási idejéből) rendelkezünk egy olyan pecséttel, amelyen a töredékesen fennmaradt ábra kiegészítése alapján a csillagnak szintén nem hat, hanem nyolc ága lehetett (HU-MNL-OL-DL 71339; HU-MNL-OL V8 778.; *Körmendi T.*: Hontpázmány nemzetség i. m. 55. [7.1.1. sz.]). Magam inkább azt látom komoly akadálnak a Sulica által javasolt azonosítás útjában, hogy 1.) a tetszetős elméletet semmilyen forrásunk nem támasztja konkrét írásos adattal; 2.) pusztán a heraldikai bizonyíték viszont a magyarországi címerek gyakorlat ezen legkorábbi – és éppen emiatt valószínűleg még igencsak kiforratlan állapotokat tükröző – periódusában önmagában nem tűnik megbízhatónak (a magyarországi előkelők címerviselésére az első adataink is éppen az 1220-as és 1230-as évekből vannak). Másodsor: a kisebb, ovális pecsét valójában egy szárnyas hippocampust ábrázoló antik gemma (bár Sulica megállapításával szemben nem kámea, hanem intaglio), amelyet csak 13. századi tulajdonosa számára látta el körirattal (*Gesztelyi T. – Rác Gy.*: Antik gemmapecsétek i. m. 73–74. [5. sz.]). Egy római kori tárgy természetesen eleve nem hordozhat címet, a körirat pedig egyszer és mindenkorra kizárja Sulica és Jakubovich azon feltételezését is, hogy ez a gemma Dénes nádor pecsétje lenne. Harmadsor: nem értek egyet azzal a megállapítással sem, hogy korszakunkban egyazon személy jogi okokból ne pecsételhette

pajzs alakú pecsétjének mezejében mindenesetre ötágú csillag látható, de hogy ez vajon összefüggésbe hozható-e felettesének, a nádornak a címerével, azt már csak azért sem lehet eldönteni, mert nem tudjuk pontosan, ki lehetett a felettese. Mivel az András vicepalatinustól fennmaradt egyetlen iraton napi keltezés nincsen, az 1235-ben egymást váltó két nádor bármelyike szóba jöhet: a méltóságot még II. András király szeptemberi halála előtt betöltő Ampod fia Dénes és az októberben trónra lépő IV. Béla által kinevezett Tomaj nembeli Dénes is. Ráadásul arról sem rendelkezünk semmiféle megbízható ismerettel, hogy az említett két nádor vajon mi-féle címet használhatott. Ampod fia Dénesnek még a nemzetségi hovatartozását sem lehet a források alapján megállapítani⁴⁶ (tehát ha volt is esetleg címe az adott genusnak, azt lehetetlen összekötnünk a nádor személyével). Ami pedig Tomaj nembeli Dénes nemzetségének címerét illeti, arról a legkorábbi adataink a 14. századból valók,⁴⁷ vagyis András alnádor

volna meg ugyanazt az iratot két különböző pecséttel is. Csak magyarországi gyakorlatnál maradvá: III. István, III. Béla és Imre király, sőt IV. Béla ifjabb király nevében is állítottak ki idehaza olyan okleveleket, amelyekre előbb ráfüggesztették a királyi pecsétet, majd ennek mezejébe az uralkodó gyűrűjével ismét belepecsételték (*Takács Imre*: Az Árpád-házi királyok pecsétjei. [Corpus sigillorum Hungariae mediaevalis 1.] Bp. 2012. 94–96. [15–16. sz.], 96–99. [17–18. sz.], 102–103. [20. sz.], 118. [29. sz.]). Az efféle lenyomatokat a szfragisztika szakirodalma ellenpecsétnek (contrasigillum) nevezi, és 1181-ből okleveles adatunk is van arra, hogy ilyenkor az uralkodó pecsétjébe valóban ugyancsak az uralkodónak egy másik pecsétjét nyomták bele. Amikor ugyanis III. Béla király Topuzskót a zágrábi püspökségnek adományozta, akkor az erről szóló királyi oklevél corroboratiója konkrétan azonosította is mindkét lenyomatot (regali sigillo et anuli mei impressione roboravi – Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. I–XVIII. Coll. et dig. Tadija Smičiklas – Marko Kostrenčić – Duje Rendić-Miočević. Zagabria 1904–1990. II. 177.; *Takács I.*: Az Árpád-házi királyok i. m. 98. [18. sz.]). Az persze igaz, hogy a jelenségre idehaza az egész Árpád-korban kizárólag a királyi oklevéladásból tudunk példákat hozni, és az alnádor oklevéladó tevékenységének volumenét nyilvánvalóan még csak összehasonítani sem érdemes a nagyságrendekkel több iratot kibocsátó királyi írószervekével, ahol az ellenpecsét valószínűleg az uralkodó személyes jóváhagyását jelezte. Az is igaz, hogy az ismert királyi ellenpecsétek mindig a pecsétmezőbe (és sosem a pecsét hátuljára) kerültek. Ezzel kapcsolatban viszont hangsúlyozni kell, hogy egyfelől András ispán csillagos pecsétje – a királyi pecsétnél sokkal kisebb lévén – méreténél fogva is alkalmatlan lett volna, hogy az alig valamivel kisebb contrasigillumot a mezejébe nyomják, másfelől pedig a korabeli európai gyakorlat éppen hogy azt tekintette bevett megoldásnak, ha az ellenpecsét a nagyobb pecsét hátoldalán volt (*Michel Pastoureau*: Les sceaux. (Typologie des sources du Moyen Âge occidental 36.) Turnhout 1981. 42.). Mindennek alapján magam semmilyen akadályt nem látom annak, hogy az 1235-i irat viaszcipójába nyomott mindkét pecsétet ugyanahhoz az András (avagy népnnyelven Endre/Endri) alnádorhoz kapcsoljuk, aki alkalmasint csupán az irat nagyobb hitele végett látta szükségesnek azt a hivatali pecsétje mellett a gyűrűspecsétjével is megerősíteni.

46 *Wertner Mór*: Ompud nádor és utódjai. Turul 13. (1895) 92.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 295.

47 A Tomaj nemzetség címerének történetéről korszerűt és megbízható feldolgozással nem rendelkezünk, az 1350 körül befejezett gácsfalusi (ma Stará Halič, Szlovákia) templom gótikus szentélyének zárókövein ma is látható sárkányos pajzsokat mindenesetre Csoma József joggal azonosította a falu 14. századi birtokosainak: a Tomaj nembeli Losonciaknak a címerével (*Csoma J.*: Nemzetségi címerek i. m. 1308.). A nemzetség valamelyik tagjához kapcsolható heraldikai ábrát pecsétben magam csak ennél későbből, legkorábban is 1390-ből (HU-MNL-OL-DL 7649.), ill. 1391-ből (HU-MNL-OL-DL 7668., 78058., 78060., 87615., 91971.) ismerek, mégpedig a Losonci

dor pecsétjének keletkezési idejénél mintegy száz esztendővel későbből. Más a helyzet az Árpád-korból fennmaradt másik alnádori pecsét esetében, hiszen a Szalók nembeli Péter nyomójától kelt és jelen dolgozatomban vizsgált 1298-i lenyomat egyes heraldikai motívumait – ahogyan arról fentebb már szó esett – egyértelműen párhuzamba lehet állítani az akkoriban nádorként működő Rátót nembeli Roland nemzetségi címerével. Vizsgálódásaimat a mintavétel bővítése érdekében az Anjou-kor első két évtizedére is kiterjesztettem, ám az 1320-ig terjedő időszak alnádoraitól már nem sikerült lenyomatokat találnom. Mindössze két pecsét tanúságtétele persze nyilvánvalóan nem szolgáltat elegendő alapot ahhoz, hogy tendenciákat rekonstruáljunk a vicepalatinusok jelképhasználatával kapcsolatban, különösen nem akkor, ha ezen két pecsét közül is csak az egyik (bár éppen Péteré) nyújt a nádorok és az alnádorok címerhasználatának esetleges összefüggéseiről vagy egymástól való függetlenségükről értékelhető adatokat. Azt mindenesetre jegyezzük meg: noha egyértelmű bizonyítékkal vagy cáfolattal egyelőre nem rendelkezünk, az egy szem értékelhető példa nemhogy nem cáfolja, de inkább támogatja azt a feltételezést, hogy az Árpád-kori vicepalatinusok pecsétjén a hivatali felettesük címere szokott szerepelni.

Ha a nádoroktól és alnádoroktól fennmaradt lenyomatok önmagukban nem is elegendőek ahhoz, hogy a késő Árpád-kori nagybírók és helyetteseik pecséthasználatának heraldikai vetületeiről pontosabb képet kapjunk, az országbírók és alországbírók példájához bizvást fordulhatunk analógiáért, mégpedig két okból is. Egyfelől, mert ésszerűnek látszik azt feltételeznünk, hogy a nádor és hivatali szervezete működésével a legközelebbi párhuzamokat – értelemszerű különbözőségek mellett – mégiscsak az országbíró és az alországbíró hivatalainak működése mutathatja korszakunkban.⁴⁸ Másfelől, mert a 13. századi alországbírók hatnak is megőrződött a pecsétje. Ezek a lenyomatok minden esetben hordoznak heraldikai motívumokat is, ráadásul ezeket a heraldikai motívumokat a hatból öt pecsétnél biztosan össze lehet kapcsolni az adott alországbíró hivatalviselésével párhuzamosan működő országbíró címerével,⁴⁹ míg a hatodik esetben az alországbíró igazolható működési idejéből nem maradt fenn az országbíró kilétére vonatkozó adat.⁵⁰ Mivel az ismert példá-

István macsóiban typariumának lenyomatain látható és a gácsfalushoz hasonlóan heraldikai sárkányt ábrázoló címert.

48 Vö. *Gerics J.*: A királyi bírói jelenlét i. m. 652–654.; *Szöcs Tibor*: Kinek az embere? Az alországbíró és az országbíró viszonya a 13. század második felében. *Történelmi Szemle* 58. (2016) 259–276. – *Gerics és Szöcs* álláspontja szerint III. András uralkodása alatt az alországbírók sokkal szorosabban kötődtek a királyhoz, mintsem a mindenkori országbíróhoz. Jelen dolgozatnak nem lehet célja ezen kormányzattörténeti megállapítás részletes vizsgálata, azt azonban érdemes leszögezni, hogy a korabeli alországbírók pecséthasználatára ennek kategorikusan ellentmond: devecseri Eymich fia Márton 1293-ból és 1294-ből, valamint István alországbíró 1300-ból ismert pecsétjein is az aktuális országbíró címeréből vett motívumok láthatók (*Körmenyi T.*: Ki volt az országbíró i. m. 122., ld. még 51. jz.), amit szerfelett nehéz lenne megmagyarázni, ha abból indulunk ki, hogy ezeket az alországbírókat az uralkodó *Gerics és Szöcs* szerint éppen az országbíróval szemben kívánta megerősíteni.

49 *Gerics, J.*: *Das Gericht praesentia regia* i. m. 35.

50 Marcell alországbíróról van szó, aki valamikor 1293. febr. 9. előtt lépett hivatalba, és utoljára ugyanezen év márc. 31-én adatható ebbéli minőségé-

kat egy korábbi dolgozatomban már tételesen ismerttettem,⁵¹ ezúttal nem térek ki rájuk részletesen, csupán az azok alapján kínálkozó végkövetkeztetéseket rögzítem. Először is: az öt releváns alországbírói pecsét mindegyike tartalmazza az országbíró címerének motívumát. Másodszor: nem egyszerűen tartalmazzák ezeket a motívumokat, de az alországbírói pecsét heraldikai ábrázolásának minden esetben a központi eleme (főmotívuma) az országbíró címeréből vett részlet. Harmadszor: az öt alországbírói pecsét közül négy a legcsekélyebb változtatás nélkül veszi át főmotívum gyanánt az országbíró címerének részletét, és csupán devecseri Eymich fia Márton alországbíró 1293-i és 1294-i pecsétjén figyelhető meg hivatali felettese, Péc nembeli Apor nemzetségi címerének módosítása, amely azonban az azonosíthatóság határain belül marad (a Pécek egyszerű harántpólyájából Mártonnál kettős harántpólya lesz). Negyedszer: mindez természetesen azt is jelenti, hogy egyetlen olyan esetet sem ismerünk az egész Árpád-korból, amikor egy alországbíró a pecsétje központi motívumaként a saját vagy nemzetségi címerével azonosítható ábrát használt volna.⁵² Ha vizsgálódásainkat ismét kiterjesztjük az Anjou-kor első két évtizedére, talán Szentemágócs nembeli Péter alországbíró 1319-ben kelt pecsétjének példája is megerősíti az iménti megfigyelést, bár ez a párhuzam több okból is rendkívül erőtlens.⁵³ Ellenpélda mindenesetre – vagyis

ben, miközben Hontpázmány nb. Tamás országbíróására az utolsó adatunk 1293. febr. 1-jéről van, az öt követő Péc nb. Aporéra pedig az első adatunk júl. 11-éről (*Zsoldos A.*: *Archontológia* i. m. 35.; *Körmenyi T.*: Ki volt az országbíró i. m. 118–119.). Magam egyébként éppen Marcell pecsétje alapján úgy vélem, hogy Tamás és Apor méltóságviselése között rövid ideig a Kőszegi család egyik tagja, legvalószínűbben talán Henrik fia Miklós is országbíró lehetett (*Körmenyi T.*: Ki volt az országbíró i. m. 119–128.).

51 *Körmenyi T.*: Ki volt az országbíró i. m. 121–122. – Az ide vonható példák: 1.) Miklós alországbíró pecsétje 1239-ből a Rátót nb. Gyula országbíró nemzetségi címeréből levezethető hárslevéllel (HU-MNL-OL-DL 240.; HU-MNL-OL V2 [Varjú Elemér gipszmásolat-gyűjteménye] 24., 100., V8 1155., Budapesti Történeti Múzeum [Bp.] pecsétmászati gyűjteménye [a továbbiakban: BTM] 64.38); 2.) Simon alországbíró két példányban fennmaradt pecsétje 1264-ből a Kemény fia Lőrinc országbíró későbbi nádori pecsétjén a címerpajzs sarkaiban felbukkanó csillaggal (HU-MNL-OL-DL 560.; BTM 64.58. és HU-MNL-OL-DL 562.; HU-MNL-OL V2 99., BTM 64.59.); 3.) István alországbíró pecsétje 1269-ből az Ákos nb. Ernye országbíró fia István későbbi pecsétjein is felbukkanó tarpajzssal VÉFL Oklevelek, Nivegy 3. [Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár]; BTM 65.1831.); 4.) devecseri Eymich fia Márton alországbíró három példányban fennmaradt pecsétje 1293-ból és 1294-ből a Péc nb. Apor nemzetségi címeréből ismert pólya variációjával, kettős pólyaként (HU-MNL-OL-DL 1359.; HU-MNL-OL V2 51., V8 42., BTM 64.125.; HU-MNL-OL-DL 1374.; BTM 64.125., 65.1838. és VÉFL Veszprémi székeskáptalan magánlevéltára, Nagy et Kis Berén 14.; BTM 65.1838.); 5.) István alországbíró két példányban ismert pecsétje 1300-ból az Ákos nb. István országbíró nemzetségének címerével rokonítható sassal vagy sólyommal (HU-MNL-OL-DL 1490.; HU-MNL-OL V2 17a., 29., BTM 64.136.; HU-MNL-OL-DL 1559.; BTM 64.155. – vö. *Rácz Gy.*: *Ákos nemzetség* i. m. 18–19.).

52 Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy másodlagos címermotívumként adott esetben az alországbíró címerének motívumai is szerepelhetnek a pecsétjeiken, amint ez éppen az előbb említett Márton esetében, a címerpajzson látható (és a Péc nemzetség címeréből levezethető) kettős harántpólyát kíséző madárszárnnyal és madárfejjel kapcsolatban konkrétan fel is merülhet.

53 HU-MNL-OL-DL 76252. – Szentemágócs nembeli Péter viceiudex 1319-ben kiadott bírságelengedő (relaxatoria) oklevelének zárópecsétje ma már olyan erősen rongált, hogy ábrája teljesen kivehetetlen, ám a 19. század

olyan eset, amikor az alországbíró az országbíróétól egyértelműen megkülönböztethető heraldikai motívumokat vett volna a hivatali minőségében használt pecsétjére – az általam 1320-ig vizsgált időszakból sem ismert. Az alországbírók pecsétjein látható ábrázolások vizsgálata tehát egyértelmű – ha nem is törvényszerű – összefüggéseket mutat a korabeli nagybírók címere és helyettesük pecsétábrái között: a viceudex pecsétjén mindig az országbíró címeréből vett heraldikai motívum szerepel, mindig központi ábraként, és egyetlen kivételtől eltekintve mindig változatlan formában. Térjünk vissza mármint a Szalók nembeli Péter alnádor typariumától kelt 1298-i lenyomat konkrét vizsgálatára ezen megállapítások és az alországbírók pecsétjei által kínált analógiák tükrében!

Először is: értelmezhetjük-e a pecsétmező közepén látható háromszögpajzsot és benne a kiterjesztett szárnyú sast Szalók nembeli Péter alnádor nemzeti címerként vagy magán-címerként? Bár ezt a megoldást sem lehet kétségtelen bizonyossággal kizárni, nézetem szerint ez a magyarázat kevésbé valószínű. A korabeli alországbírók pecsétjei ugyanis azt sugallják, hogy a nagybírók hivatali helyettesei a késő Árpád-korban mindig a főnökük címeréből vett motívumot vésették a typariumukra fő motívumként. Ha tehát Péter alnádor pecsétjén a felettesére utaló heraldikai jegyek csupán másodlagos elemként szerepelnének a vicepalatinus domináns ábraként megjelenített nemzeti címerére vagy magán-címerére mellett, az egészen egyszerűen példátlan eset lenne – különösképpen egy olyan pecséten, amelynek egyébként a körirata is utal tulajdonosának alnádori tisztségére. Magam tehát ezzel a lehetőséggel nem számolnék komolyan, bár teljes bizonyossággal kizárni sem lehet.

Másodszor: ha a sast ábrázoló pajzs tényleg nem Péter vicepalatinus nemzeti címerére vagy saját címere, akkor az analógiák alapján elsősorban a hivatali felettese címerével kellene

második felében még sokkal jobb állapotban volt. Supala Ferenc leírása szerint 1871-ben az akkor még ép lenyomat mezejében állítólag „két egymás fölött álló madarat” lehetett látni (Zichy I. 167.). Magának a Szentemágócs nemzetségnek a 14. század eleji esetleges közös címeréről nincsenek adataink. A szakirodalom a nemzetségből kiszakadt családok esetében is csupán az Alsániaknál tudott címet megállapítani: ők az 1370-es évektől kezdődően három rózsaszálalt tartó, könyökbek behajlított kart viseltek a pajzsukon (*Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1298–1299.; Bádi Barbara: A Szentemágócs nemzetség címerváltozatai a középkorban. [Kézirat] 23–30. [Bádi Barbarának (Budapest Főváros Levéltára) ezúton is köszönöm, hogy kéziratát használhattam]). Péter alországbíró hivatalviselése idején ugyanakkor az a Hermány nembeli Lampert volt az országbíró, akinek egyfelől az 1322-ből ránk maradt pecsétjén a központi motívum éppen egy heraldikai sárkány (HU-MNL-OL-DL 2119.; HU-MNL-OL V2 12–13.; rajza: *Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1237.*), másfelől a nemzeti címerére is valószínűleg sárkányt ábrázolhatott (*Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1237–1239.*). Lampert országbíró címerének fő eleme tehát éppen egy szárnyas és saslábú képelt lény volt – vagyis olyasmi címerábrára, amelyet nagyon könnyen össze lehet tévesztetni Szentemágócs nembeli Péter viceudex gyakorlatilag egykorú pecsétjének Supala által madárként meghatározott figurájával. Magam ezért nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a két motívum valójában azonos, és a címertanban járatlan Supala egyszerűen tévesen azonosította az alországbírói pecséten a sárkányt. Mindez azonban csupán spekuláció, és sokkal több benne a feltételezés, mint amennyit korrekt bizonyítás elbírna, ráadásul az is igaz, hogy Supala egyértelműen kettő madarat látott Szentemágócs nembeli Péter pecsétjén, míg Hermány nembeli Lampert címerében csupán egyetlen sárkányról tudunk.*

rokonságot mutatnia. Ez a felismerés viszont első pillantásra rendkívül zavarba ejtő. Mint arról fentebb már szó esett, az alországbíró pecsétjén a korábbi kutatásnak valóban sikerült azonosítania – még hozzá szerintem teljesen meggyőzően – annak a Rátót nembeli Rolandnak a nemzeti címermotívumát, aki éppen Péter hivatalviselésének időszakában töltötte be a nádori méltóságot. Ez a motívum viszont nem a sas, hanem a vicepalatinus pecsétjén másodlagos elemként szereplő hárslevél. Hozzá kell tennünk: a Rátót nemzeti címeres emlékei között sast ábrázoló egyáltalán nem akad, hárslevelek annál inkább.⁵⁴ Ráadásul éppen Roland nádornak még a hivatali pecsétje is fennmaradt 1299-ből, és ennek a kör alakú mezejében egy latin kereszt két oldalán szintén egy-egy hárslevél látszik.⁵⁵ Péter hivatali felettese tehát megvan, de ehhez a feletteshez sasos pajzsot kötnünk lehetetlen.

Harmadszor: érdemes alaposabban is szemügyre vennünk az alnádori pecséten látható apró hársleveleket. Azonosítsuk a Rátót nembeli Loránd országbíró nemzeti címerében szereplő növényi motívummal (már csak a néhány sorral feljebb leírtak miatt is) kétségtelen, ám elhelyezkedésük a mezőn belül bizonyos szempontból szokatlan. A három hárslevél ugyanis a mező közepén fő motívumként ábrázolt háromszögpajzs mellé és fölé vésték, mintegy mellékalakként – márpedig mi fentebb az alországbírók esetében azt láttuk, hogy a hivatali felettes címeréből vett elem mindig a viceudex pecsétjének fő motívumát adja. Mindezek nyomán adódik a kérdés: ha a sasos pajzs egyfelől valószínűleg nem Péter alnádor nemzeti címerére vagy saját címere (hiszen az analógiák ezt a feltételezést szerfelett elbizonytalanítják), másfelől gyakorlatilag biztosan nem azonosítható a vicepalatinus aktuális hivatali felettesének címerével sem, akkor mégis micsoda?

Véleményem szerint elképzelhető olyan magyarázat, amely feloldja a fenti paradoxont, ám forrásos bizonyítékok híján ezt természetesen magam is csak hipotézisként fogalmazom meg. Gondolatmenetemet a jobb áttekinthetőség kedvéért szintén pontokba szedve mutatom be.

Először is: amennyiben azzal a lehetőséggel is számolnánk, hogy Péter alnádor egy már meglévő sasos pecsétjére akár utólag is rávésethette a Rátót nembeli Lorándra mint felettesére (vagy urára) utaló hársleveleket, akkor rögvést érthetővé válna, hogy ezek miért nem szerepelhetnek a pecsét központi motívumaként – hiszen ebben az esetben a pecsétmező közepe már foglalt volt, a sast ábrázoló címer töltötte ki.

Másodszor: az iménti feltételezés egyben a sasos pajzs értelmezését is megkönnyítené. Ebben az esetben ugyanis egy csapásra elhárulna minden akadály az elől, hogy a ragadozómadár képmását hordozó heraldikai jelvényt mégis egy olyan előkelő motívumaként azonosítsuk, akinek Péter ispán a familiárisa volt – csak éppen még azt megelőzően, hogy csatlakozott volna Rátót nembeli Lorándhoz, és a pecsétjére is rávésette volna új urának hárslevelét. Ezek szerint tehát az alnádor előbb talán egy sasos pajzsot viselő arisztokrata familiájához tartozhatott.

54 *Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1288–1292.; Körmendi T.: Nemzeti címerek i. m. 409–410.*

55 HU-MNL-OL-DL 1880.; HU-MNL-OL V2 30.; BTM 64.189.

Harmadszor: ahogyan arra már néhány bekezdéssel fentebb is utaltam, a 13. századi Magyarországon jó néhány úri nemzetség vagy éppen család tagjai viseltek sást vagy más ragadozómadarat a címerükben. Pusztán ennek alapján adott esetben az Abák, az Ákosok, a Miskolcok, az Oslok vagy a Nagymartoniak valamelyik prominense is szóba jöhetne Péter ispán korábbi uraként.⁵⁶

Negyedszer: a pecsét körirata viszont nyomát sem mutatja átvésésnek vagy javításnak, azt kell tehát feltételeznünk, hogy eredetileg is pontosan ebben a formában szerepelhetett a typariumon. Márpedig ez a körirat Péter ispánt alnádornak mondja: [SIGILLUM] C[O]M[IT]IS : PeTRI VICePALAT[INI]. Amennyiben Péter a pecsétnyomót valóban akkor vésette, amikor még egy sasos címert viselő előkelő familiájához tartozott, akkor a körirat alapján arra kell következtetnünk, hogy ez az előző ura is nádori méltóságot viselhetett, maga Péter pedig már mellette is betöltötte az alnádori hivatalt.

Ötödször: ez az iménti felismerés – ha esetleg megállja a helyét – jelentősen leszűkíti azon előkelők körét, akikre Péter ispán első (vagy legalábbis) korábbi uraként gondolhatunk. Olyan bárót keresünk, aki az 1298 előtti években valamikor nádor volt, és személyéhez vagy nemzetségéhez ragadozómadarat ábrázoló címert tudunk kötni. A 13. század utolsó negyedéből mindössze három olyan előkelőt ismerünk, aki ezeknek a feltételeknek megfelel, és mindhárman az Aba nemzetség tagjai: a nádori hivatalt 1280-ban és 1281-ben betöltő Dávid fia Finta, a méltóságot 1286-ban viselő Bökény fia Makján, valamint az 1288-tól számos évben nádorként szereplő Dávid fia Amadé.⁵⁷ Korábbi tanulmányomban az Abáktól fennmaradt középkori heraldikai emlékeket vizsgálva arra a megállapításra jutottam, hogy a közös nemzetségi címerük eredetileg sást ábrázolhatott, ám ezt motívumot éppen a 13. század utolsó harmadában a legelőkelőbb ágaknál kiszorították a pólyák, amelyek aztán talán már az 1290-es években is, de legkésőbb a 14. század első évtizedére Amadé nádor és családja személyes szimbólumává is váltak.⁵⁸ Ha tehát a fenti okoskodással nem tévedek nagyot, úgy Szalók nembeli Péter legvalószínűbben valamelyik Aba nembeli előkelőnek lehetett a familiárisa és egyben alnádora azt megelőzően, hogy Rátót nembeli Lorándhoz csatlakozott volna.

Hatodszor: az imént felsorolt Aba nembeli nádorok közül Fintától magától semmilyen címeres emlékekkel nem rendelkezünk, csupán nemzetségének ismeretében gyanítható, hogy esetleg maga is használhatott sasos jelvényt. Makján nádor pecsétjét egy 1286-i lenyomat alapján lehet tanulmányozni, ám azon madár nincsen.⁵⁹ Amadé két ismert pecsétje közül viszont az 1295 és 1304 között használt nádori typariumon már

egy glóriás sas is felbukkan, még ha nem is a címerpajzsban, hanem mögötte, mintegy pajzstartóként.⁶⁰ Mindennek alapján magam úgy látom, hogy ha Péter ispánnak valóban volt egy korábbi ura is, aki nádorként sasos címert használhatott, akkor ezt legvalószínűbben a méltóságot már 1288 és 1298 között is összesen hétszer (majd a későbbiekben 1299/1300-ban, aztán 1302 és 1310 között is) betöltő Aba nembeli Amadéval azonosíthatjuk.⁶¹

A fenti gondolatmenet konkrét forrásadatok híján természetesen szükségképpen spekulatív, ennek megfelelően csakis feltételezésként fogalmazható meg. Érdekes azonban ezen a ponton visszautalni Szalók nembeli Péter dolgozatom első felében ismertetett pályaképének két részletére. Az alnádor talán az egri káptalan hiteleshelyi vonzaskörzetében élhetett: erre fentebb abból a körülményből következtettem, hogy 1294-ben éppen ennél az oklevéladó szervnél tett fassiót sógornője leánynegyedével és hozományával kapcsolatban. Márpedig az egri káptalan vonzaskörzete a 13. század végén nagyrészt egybeesett Aba nembeli Amadé formálódó tartományának területével. Péter tehát pályafutása elején adott esetben már csak azért is csatlakozhatott Amadé familiájához, mert birtokai és lakóhelye Amadé territóriumán belül fekhettek (mivel pedig a Rátót nemzetségnek szintén jelentős birtokai voltak az észak-alföldi területeken, ennek a logikának az a tény sem mond ellent, hogy a hősről utóbb Roland nádor környezetében bukkan fel). Azonkívül emlékezhetünk Péter fellépésére az 1291 elején tartott váradi gyűlésen, amikor is a sógorságához tartozó Gutkeled nembeli Aladár fia László társaságában hatalmaskodással vádolta meg a Balogsemjén nembeli kállai Mihály fia Istvánt.⁶² Ha itt csakugyan politikai leszámolásról volt szó Mihály fia Istvánnal szemben – amint arra a maga helyén részletesen is kitértem –, akkor a szálakat leginkább Aba nembeli Amadé és a Borsák mozgathatták. A váradi gyűlésen pedig adott esetben ki más állhatott volna elő az általuk koholt vádakkal, ha nem valamelyikük familiárisa? Péter ispán pecsétjének sasos címere és az által sugallt következtetések tehát tökéletes összhangba hozhatók az alnádor életrajzával és az 1290-es évek politikatörténetével is.

Végkövetkeztéseim mindezek után azonban nagyjából ekképpen összegezhetők: címeres pecsétjének tanúsága szerint Szalók nembeli Péter az 1288 és 1298 közötti évek során valamikor talán Aba nembeli Amadé nádor familiárisa

56 Rácz Gy.: Ákos nemzetség i. m. 11–26.; Körmendi T.: Nemzetségi címerek i. m. 415. – vö. 41. jz.

57 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 22–23.

58 Körmendi Tamás: Az Aba nemzetség címerváltozatai a középkorban. Turul 84. (2011) 110., 114–115.

59 HU-MNL-OL-DL 57220.; HU-MNL-OL V8 727.; rajza: Majláth Béla: Mokyanus nádor pecsétje 1286. évből. Archaeologiai Értesítő 14. (1880) 8.; Csoma J.: Nemzetségi címerek i. m. 1154.; fényképe: Körmendi T.: Aba nemzetség i. m. 129. (5.1.1. sz.)

60 1.) 1295: HU-MNL-OL-DL 70360. 2.) 1299: HU-MNL-OL-DL 2216.; HU-MNL-OL V2 11., 72., V8 83.; BTM 64.219.; rajza: Nagy Imre: Három XII. századi pecsét. Archaeologiai Értesítő 11. (1877) 353.; Csoma J.: Nemzetségi címerek i. m. 1154.; fényképe: Körmendi T.: Aba nemzetség i. m. 129. (1.2.2. sz.). 3.) 1299: HU-MNL-OL-DL 1537.; BTM 64.152–153. 4.) 1304: Österreichisches Staatsarchiv (Bécs), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Urkundenreihen, Allgemeine Urkundenreihe 3411.; fényképe: Rácz György: Főúri címerhasználat az Anjou-korban. In: Az Anjou-kor hatalmi elitje. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2020. XVII. t. 7. kép. 5.) keltezetlen [1288–1301]: HU-MNL-OL-DL 75150. 6.) keltezetlen [1296–1311]: HU-MNL-OL-DL 75228. – Amadé nádor másik pecsétje: 1288: HU-MNL-OL-DL 90791.; HU-MNL-OL V8 650.; BTM 65.1599.; fényképe: Körmendi T.: Aba nemzetség i. m. 129. (1.2.1. sz.).

61 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 23–25.; Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) Bp. 1996. I. 2.

62 Zsoldos A.: Adorján három ostroma i. m. 87–88.

és vicepalatinusa lehetett, majd legkésőbb 1298-ban átmehe-
tett Rátót nembeli Loránd familiájába. Magam nem számol-
nék komolyabban azzal a lehetőséggel, hogy mindez az alná-
dori funkció bármiféle függetlenedését jelezné a mindenkori
nádortól mint hivatali feletttestől – ha ugyanis így lenne, akkor
a vicepalatinus pecsétjén aligha jelennének meg bármelyik
palatinus nemzetségi címerének motívumai is. Azt szintén
szerfelett valószínűtlennek látom, hogy Péter ispán pecsétjé-
ben a sasos pajzsot nemzetségi címerként vagy magáncímer-
ként azonosíthatnánk. Mindezeket illetően azonban tényleg
csak valószínűségről és lehetséges magyarázatokról beszél-
tünk, hiszen a heraldikai ábrákkal vésett pecsétek és a címer-
használat tendenciáin alapuló következtetések a forrásanyag
jellegéből adódóan legfeljebb nyomokat szolgáltathatnak szá-
munkra, és sohasem nyújthatnak olyan kétségtelen bizonyos-
ságot, mint az írott szöveg és az azon alapuló filológiai vagy
történeti vizsgálat. Dolgozatommal ugyanakkor egyszer-
mind ahhoz is szerény adalékot szerettem volna nyújtani, mi-
lyen értékes forrásanyagot jelenthetnek mindennek ellenére a
pecséteken látható címerek és címermotívumok az egyes szem-
élyek életútjának vizsgálata során vagy akár a familiaritást
szélesebb kontextusba helyező társadalomtörténet számára is.

Függelék

Szalók nb. „Disznós” Péter alnádor

Miklós fia, 1290–1299 között szerepel a forrásokban: Rátót
nb. Loránd dunántúli nádor alnádora (1298–1299) (*Karácso-
nyi J.*: Magyar nemzetségek i. m. 896.; *Varjú E.*: Szalók nem-
zetség i. m. 162–163.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 346.).

1. Alnádori pecsét (1298)

A: kör alakú (d = kb. 37 mm)

M: enyhén ívelt oldalú háromszögpajzsban balra néző sas;
a pajzs felett és mellette kétoldalt egy-egy hárslevél

K: mindkét oldalról gyöngysorral keretelt, gótikus ma-
juszkulás körirat: [SIGILLUM] C[O]M[IT]IS : PeTRI VICe-
PALAT[INI]

Pld.: 1298. nov. 24.: DL 58436. – barna viaszú zárópecsét,
sérült (pereme felül és jobb oldalt letört)

Irod.: *Majláth B.*: Péter alnádor i. m. 12–16.; Reg. Pal. 289. sz.

